

Kõrgharidus on Eesti riigi peamine tuluallikas

Marek Tamm

Kõrghariduse rahalised vaevused on olnud viimastel kuudel tänuvärselt avalikkuse tähelepanu all. Riik on jätnud ühe Eesti riigi strateegilise valdkonna kahetsusvärselt pikalt piisava hoolitsuseta, nii et käärid sisuliste vajaduste ja tegelike võimaluste vahel on kasvanud kriitilise piirini.

Kummati võib pidada problemaatiliseks, et senine diskussioon on keskendunud peamiselt kõrghariduse rahastamisküsimustele, kuigi kõik on usutavasti päri, et ülikoolide tähtsust ja tähendust pole asjakohane mõõta üksnes neile kulutatud rahaga. Ülikoolid ei ole ühiskonna kuluallikas, vaid üks selle kõige suuremaid tuluallikaid. Ent kuidas seda tulu käsitada ja mõõta? Millist väärtust pakub ülikool ühiskonnale?

Kõige üldisemal tasandil on mõistlik eristada kõrghariduse kaht erinevat väärtust: iseväärtus ja kasutusväärtus. Kõrgharidus on esmalt igale inimesele väärtuslik iseeneses, see pakub võimaluse ennast teostada, arendada ja harida, see lubab ennast ja teisi paremini mõista, see loob eeldused teadlikuks, terveks ja täisväärtuslikuks eluks.

Kuid sama oluline on rääkida kõrghariduse kasutusväärtusest, sellest, mida annab kõrgharidus ühiskonnale, millist materiaalselt ja mitterahalist tulu kõrgharidus pakub, kuidas kõrgharidus teenib ja toetab riiklikke eesmärke.

Kõrghariduse kasutusväärtus ei ole paraku lõpuni ja ühemõtteliselt mõõdetav. Selguse huvides tuleks eristada kõrghariduse rahalist ja mitterahalist kasutusväärtust. Esimest saab hinnata ennekõike kõrgemate palga- ja ettevõtlustulude ning neilt laekuvate riigi maksutulude põhjal.

Uuringud näitavad, et OECD riikides keskmiselt on valitsuste kõrgharidusinvesteeringu tootlusmäär 8,5 protsenti. Hiljuti arenguseire keskuse tellimisel valminud analüüs „Kõrghariduse rahastusmudelid ja nende tulevikukindlus“ näitas, et konservatiivselt hinnates ja vaadeldes üksnes täiendavaid maksutuluseid, on valitsuse tootlusmäär Eesti kõrgharidusse investeerimisel piiratud rände korral 8,5–16,6 protsenti ning suure rände korral 3,6–5,4 protsenti. Selline investeerimistootlus on mitu korda kõrgem kui näiteks riigi võlakirjadel.

Kõrghariduse mitterahalise väärtuse hindamine on aga üksjagu keerulisem, ent sisuliselt olulisemgi. Selles vallas võib esile tõsta tuntud Ameerika haridusökonormati Walter McMahoni uuenduslikke töid. Nii oma monograafias

„Parem haritus, suurem hüve“ (2008) kui ka hilisemates artiklites on ta püüdnud väga mahukale ja mitmekesisele andmestikule tuginedes välja arvutada kõrghariduse mitterahalist väärtust.

Tema lähenemises tähendab kõrgharidus mitte spetsialistide koolitamist, vaid inimvara väärimdamist, mis avaldab otsesest mõju pikemale elueale, vaesuse vähenemisele, kuritegevuse langusele, vanglakulude kahanemisele, tervise- ja sotsiaalkulude kokkuhoidmisele jne.

McMahon täpsustab, et kõrghariduse mitterahalise väärtuse puhul tuleb eristada otsesest ja kaudset kasu. Kui toodud näited liigituvad põhilises otsese kasu alla, siis neile tuleb lisada veel kõrghariduse kaudne kasu, näiteks tagab suurem hulk kõrgharitud kodanikke ühiskonna suurema sidususe ja parema toimimise, kõrgema poliitilise stabiilsuse, inimõiguste tõhusama kaitsmise ja aktiivsema kodanikuühiskonna.

Niisamuti võimaldab kõrgharidus tagada keele ja kultuuri kestmise ning kodanike parema suutlikkuse kohaneda uute väljakutsetega, nagu kiired keskkonnamuutused ja tehnoloogilised arengud. McMahon on OECD andmetele põhinedes hinnanud, et kõrghariduse kaudne mitterahaline mõju moodustab väga konservatiivsetel hinnangutel vähemalt 30 protsenti otsesest rahalisest hüvest riigile täiendavalt laekuvate maksude näol.

Tallinna Tehnikaülikooli majandusprofessor Kadri Männasoo on McMahoni kaudsete kulude lähenemisele toetudes leidnud, et arvestades nii otseseid rahalisi kui ka kaudseid mitterahalisi tulusid, oleks Eestis kõrghariduse kogutulumäär keskmisena üksikisikule 19,2 protsenti ning ühiskonnale 16,6 protsenti.

Seega, kui liita kokku kõrghariduse otsene ja kaudne tulu, niivõrd kui seda on võimalik rahasummadesse tõlkida, selgub, et investering kõrgharidusse on üks kõige tulusamaid rahakasutamise otsuseid nii indiviidile kui ka riigile. Seejuures on kõrghariduse kasutusväärtus tihedalt seotud selle iseväärtusega: mida parem on pakutav kõrghariduse kvaliteet, mida haritumad ja eneseteadlikumad on kodanikud, seda jõukam, stabiilsem ja edukam on riik.

[Ilmunud ajalehes Postimees 22. juunil 2022](#)